

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 1:316.462

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

Белозьорова Р.О.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Протягом всієї історії філософської думки розуміння ролі феномена влади в житті суспільства постійно розширювалося, захоплюючи більш нові сфери соціального буття. Сучасний розвиток української незалежної держави свідчить про недосконалість існуючої системи влади та її розуміння вітчизняними політиками, науковцями, громадськими діячами та суспільством в цілому. Особливо яскраво це підтвердили події, які вже увійшли в новітню історію, що в основі своїй мали широке суспільне невдоволення всією системою влади та владних відносин в Україні. Сьогодні мало хто сумнівається, що існуюча вітчизняна система влади не відповідає сучасним потребам українського народу. Глобалізаційні виклики сьогодення вимагають нових наукових підходів до переосмислення філософських, соціально-політичних, економічних та духовних проблем, що постали перед українською державою, суспільством, кожним громадянином, так і вироблення науково-обґрунтованих шляхів подальшого розвитку демократичної держави.

Ключові слова: влада, концепції, панування, підкорення, легітимність, владні відносини.

Постановка проблеми. Проблема сутності, структури та типології влади продовжує залишатися дискусійною. Концепції влади розроблено чимало, і, не дивлячись на те, що майже в кожній можна знайти раціональне зерно, всі вони часом несумісні між собою за цілою низкою параметрів. Тим часом необхідна, загальноприйнята, за основними параметрами концепція влади. Відсутність такої концепції перешкоджає розробці цілого ряду проблем соціальної філософії, які безпосередньо чи опосередковано стикаються з проблемою влади.

Відродження нашої держави, набуття нею державної зрілості за умов глобалізаційних процесів актуалізує важливу та багатогранну проблему нашого суспільства, – проблему влади в її соціально-філософському змісті. Курс на розбудову демократичної системи влади, ставить перед науковцями невідкладне завдання: формування нового типу владних відносин. Принципово новим мусить бути й сам дискурс щодо влади. Українській науковій спільноті притаманні «романтизованість» та «розосередженість» владного дискурсу [2, с. 101–105]. Тому, стає цілком зрозумілим важливість звернення до «витоків» наукового розуміння феномену влади, її концептуальних моделей,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою влади філософія займалася вже в грецькій Античності. Показовими в цьому відношенні є вчення Платона і Аристотеля. Якщо в середні віки цій проблемі приділялася не так багато уваги, то філософія епохи Ренесансу і особливо Нового часу зробила її однією з центральних. У XX і XXI столітті в західній філософії проблемам влади приділяли і продовжують приділяти такі дослідники, як Х. Арендт, Р. Арон, П.Л. Бергер, П. Бурдьє, М. Вебер, Б.П. Вишеславцев, Е. Гідденс, Ж. Дельоз, Б. де Жувенель, Е. Канетті, А. Кожев, Н. Луман, Т. Парсонс, Б. Рассел, та інші.

В Україні широко відомі дослідження феномену влади таких дослідників як С. Кримський, О. Білий, А. Мисливченко, А. Руткевич.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що така велика кількість авторів приділяють особливу увагу проблемі сутності влади, якоїсь єдності у поглядах не спостерігається. Влада трактується одними як панування, другими – як прояв волі, третіми – як управління, четвертими – як форма відносини і т. д. Для вироблення більш-менш загальнозначущої концепції влади, яка особливо необхідна в нинішньому бурхливому часі, необхідне детальне знайомство якщо і не з усіма, то з основними концепціями влади, виробленими в минулому і в сьогоденні.

Мета статті. Проаналізувати основні типи концепцій влади і встановити їх теоретичну релевантність.

Виклад основного матеріалу. Існуючі концепції влади вражають своєю численністю і різноманітністю. Проте, майже всі політичні мислителі минулого, говорячи про владу, не дають їй чітких дефініцій. Так, Макіавеллі, зовсім «зачарований грою влади над людиною, в міркуваннях про неї був схильний, скоріше, вдаватися до яскравих епітетів і порівнянь, ніж шукати більш-менш чіткі визначення» [3, с. 146]. Навіть на сучасному етапі розвитку філософської та політичної науки не вдалося досягти більш-менш злагодженого визначення в трактуванні самого поняття влади.

Труднощі визначення поняття влади при дослідженні даного феномена, а також відсутність злагоженості в її розумінні породили сумніви в необхідності такого поняття. Однак, як відзначають дослідники соціальної філософії, відсутність всіма визнаного визначення не означає, що дискусія з приводу змісту поняття безпредметна, тим більше, використання інших термінів в соціумі набуває певних властивостей і відносин, які асоціюються з поняттям влади. І як виявляється, варіативність визначень феномена влади вказує на культурно-історичний контекст. У міру зміни соціально-політичного устрою і накопичення соціального досвіду, неминує виникати потреба

в зміні та уточненні концепцій влади. Сучасна наука характеризується значним розмаїттям концептуальних підходів до розуміння й тлумачення сутності влади.

З одного боку, визнається, що влада – це можливість задоволення честолюбних амбіцій і корисливих вимог одних індивідів через підкорення і використання інших в своїх цілях, що виявляється в розколі суспільства на панів і підданих, з іншого боку, влада – це те, «що закликає до існування», умова реалізації бажання «жити разом», засіб соціальної інтеграції та кооперації [4, с. 265].

Більшість дослідників визнають існування двох традицій в концептуальному аналізі влади. Умовно їх можна назвати, як «влада над «і» влада для» [5]. Західні дослідники виділяють два підходи до визначення влади, називаючи їх, відповідно, реляціоністськими і системними концепціями влади.

Реляціоністські концепції, або концепції «влада над», розуміють владу як міжособистісне ставлення, що дозволяє одному індивіду змінювати поведінку іншого, «владні відносини інтерпретуються в них перш за все як відносини двох партнерів, впливаючих один на одного в процесі взаємодії [6, с. 66]. Таким чином влада перетворює підлеглих їй людей в засоби досягнення своїх цілей, змушуючи їх в своїх діях керуватися чужою волею – волею пануючих.

Що ж стосується системних уявлень, або концепцій «влада для», то влада в них – не атрибут одного індивіда, а безособова властивість всієї політичної системи, нерівномірний розподіл привілеїв всередині якої, впливає на взаємне розташування соціальних суб'єктів – їх субординацію і, відповідно, наділення їх більшими чи меншими повноваженнями – владою.

Незважаючи на те, що звернення до поняття влади можна простежити ще від античної філософії, це звернення не проблематизує даний феномен. Перша спроба визначити владу як поняття, створити концепцію влади дана в дослідженні Т. Гоббса. У цій концептуалізації вже проглядається інтерес до виникнення даного явища, який буде зростати, приводячи до того, що поступово в дискусіях про владу аналіз поняття «влада» представляється все більш систематизованим, перетворюючись на важливий елемент дослідження соціальних відносин, де феномен влади стає не просто елементом дослідження, але об'єктом і предметом пильної уваги дослідника.

Дуже плідним до визначення влади виявився Веберівський підхід: давши свого часу імпульс розвитку реляціоністської концепції влади. Він і сьогодні користується популярністю, отримуючи підтримку сучасних філософів і соціологів.

Концепція влади М. Вебера, в якій поняття влади виявляється ретельно пропрацьованим, набуває сучасної чіткості і актуалізує проблематику легітимності влади. Безумовно, це є важливим етапом в процесі концептуалізації феномена влади [5, с. 645–648]. З одного боку, в рамках такого уявлення про владу вже є вихід на одну важливу характеристику феномена влади: відділення самого феномена влади від суб'єктів влади, тобто влада визначається як та, що не належить індивідам, але існує лише у відносинах між ними. Саме тому панування у Вебера є глибоко

вкоріненим та інституалізованим феноменом, закріпленим системою соціальних відносин, і містить суть, що ті, над ким панують, сприймають це панування. Якщо влада тлумачиться ним як можливість реалізації владної волі, то панування – це вже реалізована владна воля, тобто можливість, перетворена в дійсність. Таким чином, Веберу вдалося зафіксувати аспект прояву феномена влади, який протягом століть був джерелом її містифікації, створюючи перешкоди щодо її теоретичної розробки та концептуалізації.

Слід визнати, що вплив Вебера позначається не тільки на концепціях влади, які отримали умовну назву «влада над», що виділяють «командно-підлегли» аспекти її проявів, погляди Вебера надали серйозного впливу також і на розвиток системних концепцій влади («влада для»), що розглядають владу як властивість або функцію соціальної системи.

Критика визначень поняття влади, дозволила виділити основні положення, що вимагають осмислення і поглиблення дослідження цього феномену.

Вважається що владне підпорядкування завжди носить вмотивований характер, в іншому випадку це насильство. Влада-насильство – це нонсенс, виняток, що є особливістю, міжособистісних відносин побутового плану, але аж ніяк не проявом соціальної взаємодії індивідів як носіїв соціальних ролей і функцій. В такому випадку суспільно нормальним і теоретично обґрунтованим видається її отождолення з легітимною владою. Таке позитивне визначення влади, з одного боку, з'являється як відповідь на зміну форми влади, коли підкреслюється нездатність традиційної моделі адекватно описати і пояснити саме сучасні форми влади, засновані на нових способах розвитку соціальних процесів, коли знання і інформація стають стратегічними ресурсами трансформації суспільства. З іншого боку, запропонована модель влади не обмежується визначенням лише сучасної форми влади, але претендує на універсальність.

У постмодерністських концепціях феномен влади розглядається як двосторонній: з одного боку, влада здійснюється через вже існуючі структури і їх елементи: інститути влади, державний апарат, суб'єкти влади, з іншого – створює ці структури і елементи здійснення влади. У цьому полягає парадоксальність влади: влада є і здійсненням влади, і зворотною реакцією на це здійснення. Найбільш явно таке розуміння влади простежується, насамперед, в судженнях М. Фуко: «влада приходить знизу; це означає, що в основі відносин влади не існує ніякого глобального протистояння між пануючими і тими, над ким панують. Скоріше варто припустити, що відносини сили, які діють в державних апаратах, в сім'ї, в обмежених групах, в інститутах, є значними наслідками розщеплення, що пронизують все соціальне тіло» [7, с. 193]. Влада інтерпретується у своїй політичній іпостасі – тут вона вбачається колективним ресурсом, який зумовлено комунікативною сутністю людської природи. Влада перестає бути формою соціальної взаємодії суб'єктно-об'єктних відносин, в основі яких лежить конфлікт і боротьба інтересів. Постмодернізм вимагає принципово відмінний підхід до інтерпретації феномену вла-

ди – відповідно до нього влада – «розмита» по всьому соціальному простору.

Не дивлячись на те, що постмодерністські концепції мають доволі сильне теоретичне підґрунтя, вони далекі від розуміння влади, в межах класичної методології, відповідно до якої влада зосереджена в державних інститутах, як асиметричних відносин в термінах боротьби та взаємодії груп. Хочемо зазначити, що задля актуального дослідження феномену влади необхідно враховувати як модерністські концепції, так і постмодерністські.

Висновки. Сьогодні існує відмінність між повсякденними практиками соціальної взаємодії, функціонуванням інститутів влади, які зумовлені трансформацією «знайомого світу» в умовах глобалізації, центральним поняттям якої визначалась держава. Держава формує такі інститути, як політика, право, армія та ін. В кожному з таких інститутів виробляється специфічна для них форма влади, яка є в той же час і формою-приналежністю державній владі. Ближче всіх, звичайно, політика і політична влада. Хоча політична і державна влада дуже тісно взаємопов'язані, проте, їх слід розрізняти. А в тих режимах, в яких сильна релігійна влада, державна тісно пов'язана з вищезгаданими формами влади, а іноді і підпорядковує їх. Згідно з цим, влада є специфічним цілісним соціальним феноменом, основною функцією якого є охоронна, управлінська, регулятивна функція і способом буття якого є нероздільна єдність зв'язків і відносин власне влади і підвладності як протилежностей.

На часі, влада, на глобальному рівні, перебуває у стані трансформації. Влада перестає бути виключно прерогативою держав, оскільки розосереджена між глобальним, національним та ре-

гіональним рівнями. Проте неможливо повністю відмовитись від держави як інституту влади. Нова соціальна реальність включає відповідні наукові рефлексії, а відтак – формується особливий дискурс влади: відносин довкола влади, відносин, що формують владу.

Більшість концепцій влади, з якими ми ознайомились у процесі написання цієї статті виявляли схильність до спрощення цього феномену – зведення його до підкорення одних іншим. Аналізуючи протистояння двох моделей опису феномена влади, кожна з яких, неминуче розширює горизонт уявлень цього складного феномена, можна виявити, відому недостатність. Так, недоліком силових концепцій «влада над» є те, що вони ігнорують момент визнання влади, стверджуючи наявність конфлікту всередині владних відносин між суб'єктом і об'єктом. Перевага системних концепцій «влада для», навпаки, полягає в тому, що вони обґрунтовують ідею легітимності влади, її визнання з боку підлеглого суб'єкта. При цьому, вони не помічають конфлікту взагалі, з їх поля зору випадає момент протистояння суб'єктів в боротьбі за владу, що є невід'ємним атрибутом влади у всіх її проявах. Важливо пам'ятати, що такі протиріччя не можливо вирішити ні указом або силою зброї, ні зміною ідеології, а можливо тільки завдяки властивій людині владі особливого роду – владі розуму, аргументації і переконання.

В завершенні можна відзначити, що влада існує і функціонує не в соціальному вакуумі, а в культурно-історичному контексті, який багато в чому визначає, як сам образ влади, так і конкретне співвідношення її атрибутів, а також тих методів і тих засобів, які вона застосовує в своєму функціонуванні.

Список літератури:

1. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: Монографія / За ред. В.М. Князева; Кол. авт.: В.М. Князев, І.Ф. Надольний, М.І. Мельник та ін. – К.: Вид-во НАДУ: Міленіум, 2003. – 320 с.
2. Білий О. Дискурс влади і типи еліт // Політична думка. – 1994. – № 2. – С. 101–105.
3. Ильин М.В., Мельвиль А.Ю. Власть // Полис. 1997. № 6. – 146 с.
4. Арндт Х. Vita active, или О деятельной жизни. СПб., 2000. – 437 с.
5. Ледяев В.Г. Власть: концептуальный анализ. М., 2001. – 384 с.
6. Осипова Е.В. Власть: отношение или элемент системы? (реляционистские и системные концепции власти в немарксистской политологии) // Власть: Очерки современной политической философии Запада. М., 1989. – 328 с.
7. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. М.: Касталь, 1996. – 448 с.

Белозёрова Р.О.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)

Аннотация

На протяжении всей истории философской мысли понимание роли феномена власти в жизни общества постоянно расширялось, захватывая более новые сферы социального бытия. Современное развитие украинского независимого государства свидетельствует о несовершенстве существующей системы власти и ее понимания отечественными политиками, учеными, общественными деятелями и обществом в целом. Особенно ярко, это подтвердили события, которые уже вошли в новейшую историю, получив широкое общественное недовольство всей системой власти и властных отношений в Украине. Сегодня мало кто сомневается, что существующая отечественная система власти не соответствует современным потребностям украинского народа. Глобализационные вызовы требуют новых научных подходов к переосмыслению философских, социально-политических, экономических и духовных проблем, стоящих перед украинским государством, обществом, каждым гражданином, так и выработки научно-обоснованных путей дальнейшего развития демократического государства.

Ключевые слова: власть, концепции, господство, подчинение, легитимность, властные отношения.

Belozyorova R.O.

National Pedagogical M.P. Dragomanov University

THE PROBLEM OF CONCEPTUALIZATION OF THE POWER (SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Summary

Throughout the history of philosophical thought, understanding the role of the phenomenon of power in the life of society has constantly expanded, capturing the newer spheres of social life. The current development of the Ukrainian independent state indicates the imperfection of the existing system of government and its understanding by domestic politicians, scientists, public figures and society as a whole. This was particularly evident in the events that have already entered the new history, which was based on widespread public discontent with the entire system of power and power relations in Ukraine. Today, few doubt that the existing domestic system of government does not meet the current needs of the Ukrainian people. Today's globalization challenges require new scientific approaches to rethinking the philosophical, socio-political, economic and spiritual problems that faced the Ukrainian state, society, every citizen, and the development of scientifically grounded ways for the further development of a democratic state.

Keywords: power, concept, domination, subordination, legitimacy, power relations.